

KORSHOLM

Replot by delgeneralplan, arkeologisk inventering 2020

Timo Jussila
Timo Sepänmaa

Beställare: Sweco Ympäristö Oy

Innehåll

Grunduppgifter	2
Översiktskarta	3
Inventering	3
Stenmurarna.....	5
Resultat	10
Källor	10
Gamla kartor	11

Omslagsbild: Alexandersgränd. Stenmur mot sydväst.

Grunduppgifter

Område: Delgeneralplan för Replot by.

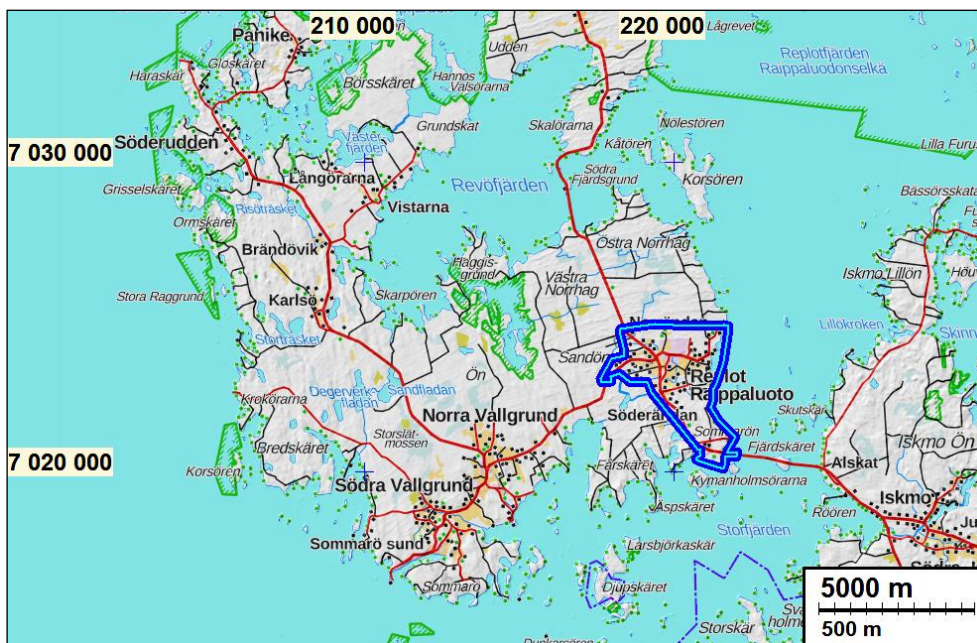
Syfte: Utredning av fornlämningar och andra arkeologiska skyddsobjekt på planområdet.

Terrängarbeten: 10. - 12.6 och 27.8.2020

Beställare: Sweco Ympäristö Oy

Personal: Terrängarbeten: Timo Sepänmaa, Janne Soisalo, Hannu Poutiainen och Juuso Koskinen. Förberedelser, arkivarbete och rapportering: Timo Jussila.

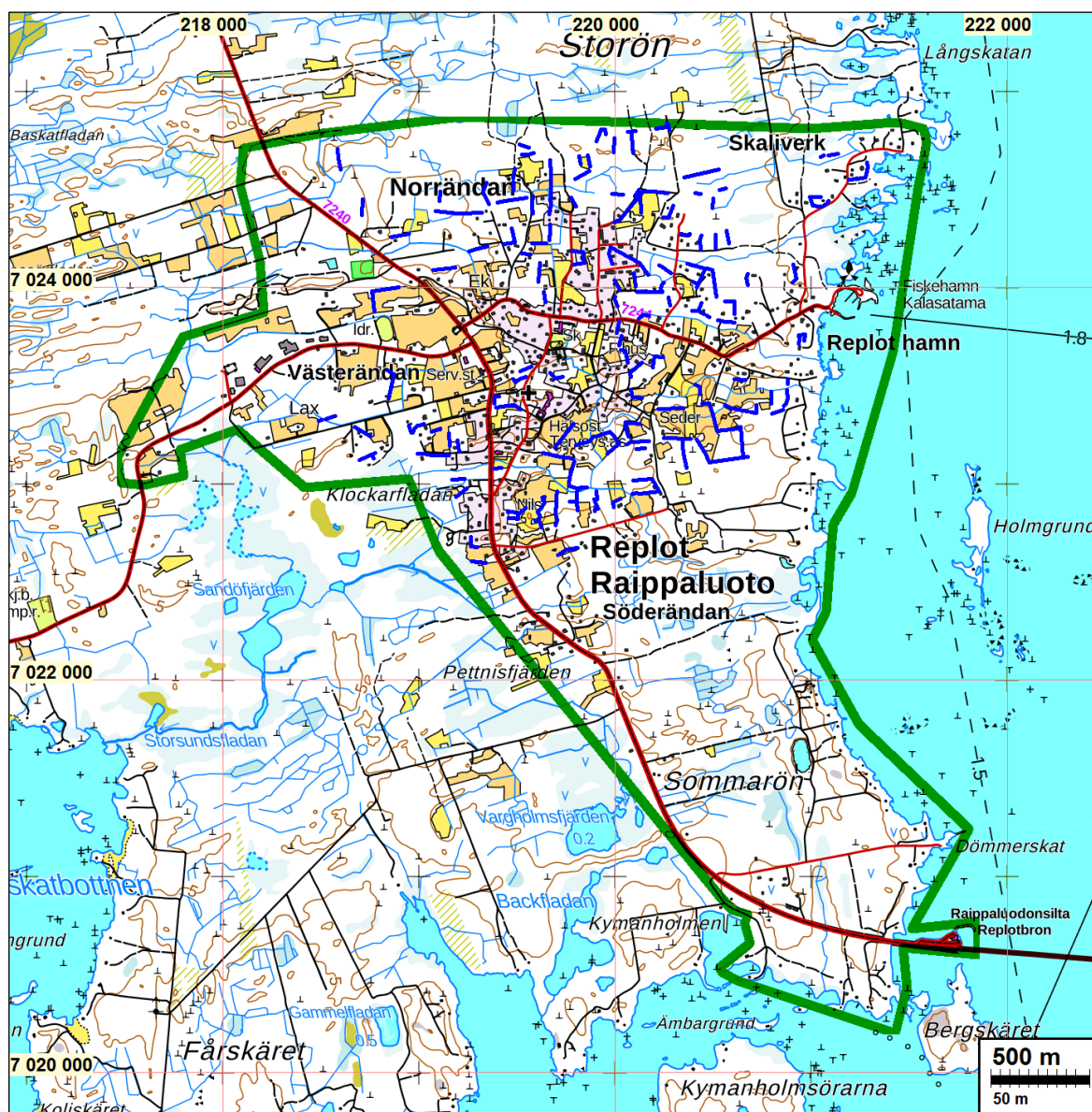
Resultat: Det finns inga kända fornlämningar eller andra arkeologiska skyddsobjekt på området. På området hittades inga fornlämningar eller andra arkeologiska lämningar som bör skyddas. På området finns en hel del stenmurar av olika slag kring åkrar och tomter. Sådana konstrueras fortfarande på området. Inga metoder för att tidsbestämma eller värdera dem hittades. Stenmurarna ansågs inte vara arkeologiska lämningar. Stenmurshelheten – en tradition som fortfarande lever – kan eventuellt skyddas på andra än arkeologiska grunder.

Projektområdet är märkt med blått

Övrig information: Koordinaterna och kartorna förevisas i ETRS-TM35FIN j-koordinatsystem. Kartorna kommer från Lantmäteriverkets terrängdatabas 5/2020, såvida inget annat nämns. Registret över fornlämningar har kontrollerats 6/2020. Foton har inte katalogiserats i något offentligt arkiv och har inget accessionsnummer. Fotona är digitala och förvaras på Mikrolitti Oy:s server.

Översiktskarta

Gränsen för projektområdet med grönt. De observerade stenmurarna är märkta med mörkblåa linjer.

Inventering

Korsholms kommun utarbetar en delgeneralplan för Replots by. Projektets planeringskonsult Sweco Ympäristö Oy beställde en arkeologisk inventering av planområdet av Mikrolitti Oy. Terrängarbetena för inventeringen utfördes av Timo Sepänmaa och Janne Soisalo 10. –12.6 samt Hannu Poutiainen och Juuso Koskinen 27.8 2020 i goda arbetsförhållanden.

Planområdet är beläget i Replots tätort och sträcker sig något norrut från den. I öster och söder gränsar planområdet till havet, den norra delen av det västra området gränsar till tätorten och i söder avsmalnar området något på västra sidan av Replotvägen. Markområdet omfattar ca 970 hektar. Några kända arkeologiska inventeringar har inte utförts på området. Det finns inga kända fornlämningar eller andra arkeologiska skyddsobjekt där. Enligt webbplatsen Korsholms skärgård har man hittat en emaljpärla från vikingatiden på hemmanet Lassilas marker. Lassila är beläget i centrum, något norr om kyrkan. I registret över fornlämningar eller Museiverkets accessionsdiarium finns dock ingen information om detta.

Marken på området består av räfflad morän (främst rogenmorän), som i terrängen och i reliefbilderna bildar låga åsryggar med varierande längd i östvästlig riktning. I övrigt består marken av finjord. Generellt kan det konstateras att marken på området är mycket stenig. Områdets höjdnivå varierar mellan havsytan och 10 m, främst mellan 2,5 och 7,5 m. Markområdet i centrum av byn där så gott som alla gamla åkrar funnits ligger huvudsakligen på en höjd på ca 5 m, vid den västra kanten på en något lägre och vid den norra kanten på en något högre nivå.

De högsta punkterna på området steg upp över havsytan i slutet av järnåldern för drygt tusen år sedan. Havsvattennivån i slutet av järnåldern var ca 7,5 m. I slutet av medeltiden hade den sjunkit till ca 5 m och i slutet av 1600-talet till nuvarande 2,5 m.

I princip kunde det på de små högst belägna områdena finnas lämningar från slutet av järnåldern och medeltiden. På området kunde det således finnas lägerplatser relaterade till fiske och eventuellt säljakt, så kallade fornlämningar av tomting-typ. Det är möjligt att den fasta bosättningen härstammar från ett fiskeläger när tillräckligt med ängs- och även åkermark stigit upp ur havet runtomkring ett läger. Enligt webbplatsen Korsholms skärgård har efterleden "lot" i namnet Replot haft betydelsen fiskeläger. En känd fornlämning av tomting-typ som tyder på det finns väster om området på Vallgrund på en höjdnivå på 10–12 m (den består av olika slags stenkonstruktioner).

När det gäller höjdnivån kan byn inte ha uppstått tidigare än i slutet av medeltiden – om man med fast bosättning avser samhällen som ägnar sig åt jordbruk och boskapsskötsel. Byns äldsta bosättning måste ha varit belägen på de högsta nivåerna i byn norr om kyrkan där terrängen bildar en liten åsrygg som överstiger en höjdnivå på 7,5 m (ungefär vid Byhamnvägen). Den ovan nämnda pärlan som eventuellt härstammar från vikingatiden har hittats där. Enligt generalregistret över bosättningen fanns det 13 hus i Replot by 1550. På jordebokskartan från 1690 har 9 hus märkts ut. På storskifteskartan från 1774 har 16 tomter och några små torp märkts ut.

Bosättningen och åkrarna har åtminstone sedan 1600-talet varit belägna på samma område som omfattar ca 1,5 km x 1,5 km och som nästan helt och hållet bestått av åker- och ängsmark. Från och med slutet av 1900-talet har åkrar övergivits och växtligheten har börjat sprida sig på de gamla by- och åkermarkerna, även om också egnahemsbosättningen ökat avsevärt enligt grund- och terrängkartorna.

I samband med förberedelserna inför inventeringen insamlades gamla kartor över området för att lokalisera de arkeologiskt mest intressanta märkningarna, såsom gammal tomtmark, och för att utreda om någon av dem eventuellt kunde vara en fornlämning. Terrängskuggningen av området med hjälp av laserskanning granskades (liksom också Lantmäteriverkets terrängskuggning och egna bilder utifrån Lantmäteriverkets laz-material). Syftet var att lokalisera eventuella arkeologiskt intressanta markstrukturer och terrängformationer.

Av terrängskuggningen framgick att det finns en hel del stenmurar på området. Något annat särskilt som skulle vara värt att undersöka i terrängen upptäcktes inte med undantag för några fördjupningar som visade sig vara nya eller naturliga.

I terrängarbetet granskades byns centrumområde och dess kanter, i synnerhet stenmurarna för att hitta tecken på den äldsta bosättningen. Det övriga området undersöktes genom stickprov på olika ställen och i synnerhet på de högsta höjderna. Terrängarbetsmetoderna bestod av normala metoder för fornlämningsinventering, dvs. okulär undersökning, borrhöjningar, enstaka provgropar och vid behov slumpmässig screening av små områden med metalldetektor. Ibland grävdes några provgropar för att upptäcka eventuella underjordiska fornlämningar, men det fanns lite terräng av den typen på området.

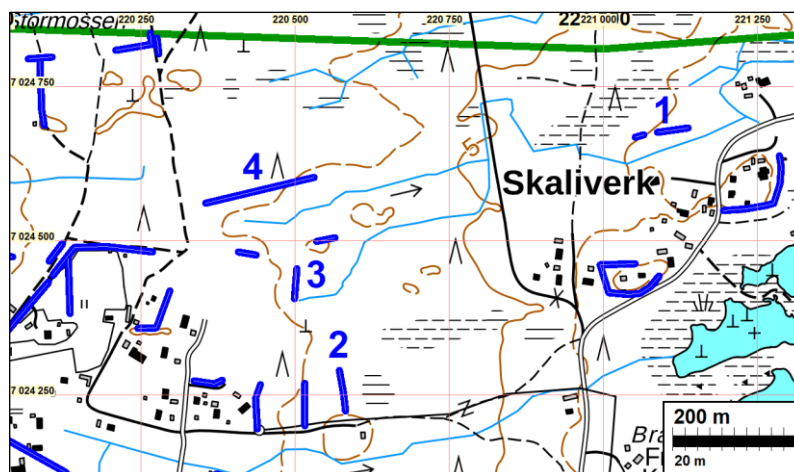
De gamla åkrarna några hundra meter från byns centrum (kyrkan) är för det mesta skogbevuxna (gran). De flesta åkrarna på området är belägna i låga sänkor, där den grundläggande jordmånen består av mjäljord – marken är dock stenig. Vid åkerkanter och vägar finns stenmurar, som i allmänhet är omsorgsfullt konstruerade. De har en höjd på 1–1,5 m och en bredd på 1,5–3 m. Så gott som alla är jämna på toppen. På ena sidan av många stenmurar och vägar/stigar vid stenmurar finns 1–2 m breda diken. På sina ställen finns låga vallar av röjda stenar i ändorna på stenmurarna. Endast på två ställen observerades egentliga röjningsrösen, dvs. slarvigt radade stenhögar relaterade till åkerröjning: N 7024762 E 220015 och N 7024791 E 220091

I den södra delen av planområdet finns det på basis av laserskanningen och terrängobservationerna inga stenmurar eller andra lämningar av historisk bosättning.

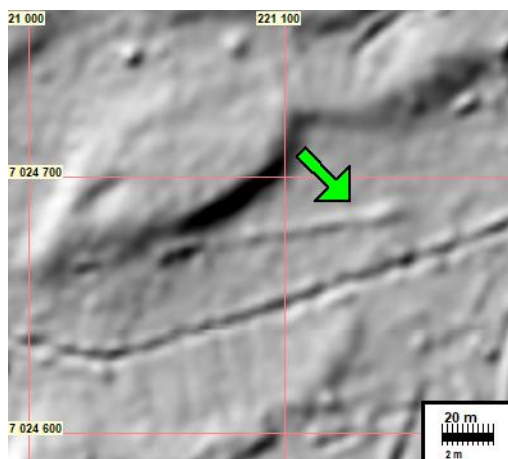
I samband med terrängarbetet upptäcktes inga lämningar etc. som kunde tolkas som fornlämningar. I den norra delen av området, dvs. i den södra delen av Stormossen med koordinaterna N 7024778 E 220047, upptäcktes en rektangulär mossbevuxen ugngrund med en bottenyta på 2 x 2 m och en höjd på ca 1 m. På toppen av den finns en hel del tegelstycken. Ugnen verkade inte vara särskilt gammal. På grundkartan 1970 finns det en ekonomibyggnad på platsen och en annan bredvid den. Denna uppenbart nya lämning betraktades alltså inte som ett arkeologiskt skyddsobjekt. I den södra delen av området finns ett gammalt vattenfyllt gruv- eller stenbrott på 80 x 140 m (N 7021612 E 220948). Enligt grundkartan 1970 finns det ingenting på platsen och enligt kartan 1987 finns där ett dagbrott som är mindre än den nuvarande gropen. Det är alltså inte fråga om ett arkeologiskt skyddsobjekt. I övrigt upptäcktes ingenting nämnvärt utöver stenmurarna på området.

Stenmurarna

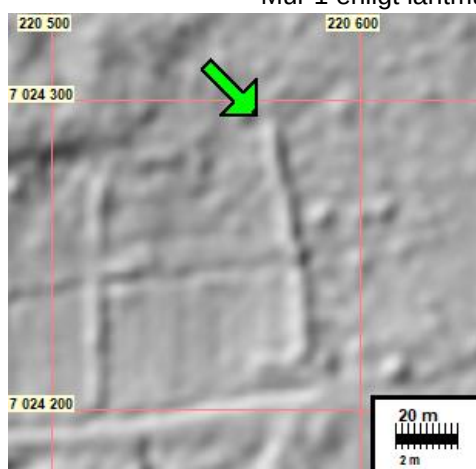
Stenmurarna lokaliserades med hjälp av Lantmäteriverkets terrängskuggning av kartplatsen och även egna terrängskuggningar baserade på Lantmäteriverkets laz-material. Stenmurarna eller terrängformationerna som tolkats som sådana syns på lite olika sätt i dem. Konstruktioner som tolkades som stenmurar digitaliserades utifrån dem. I kartbilden och flygfotot kontrollerades om konstruktionen kunde vara något annat än en stenmur. Många gårdsvägar är belägna på brinkar och kan se ut som stenmurar i terrängskuggningen. Vi strävade efter att ta bort dem från de digitaliserade stenmurarna. Den uppgrävda marken vid otaliga dikeskanter ser ut som en stenmur i terrängskuggningen även om den är en hög som består av sten och jord. Det är ofta en utmaning att även i terrängen skilja mellan sådana högar och stenmurar. Längs diken finns också stenmurar. Vad avses med en stenmur? Är en ostrukturerad vall en stenmur eller ska en stenmur vara omsorgsfullt byggd? Det förekommer otaliga stenkonstruktioner av bägge typer och allt däremellan på området.

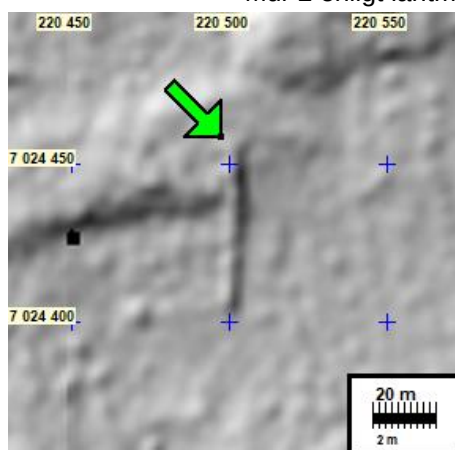
Nedan platserna 1–4 för stenmurar som beskrivs detaljerat nedan. Stenmurarna är märkta med blått.

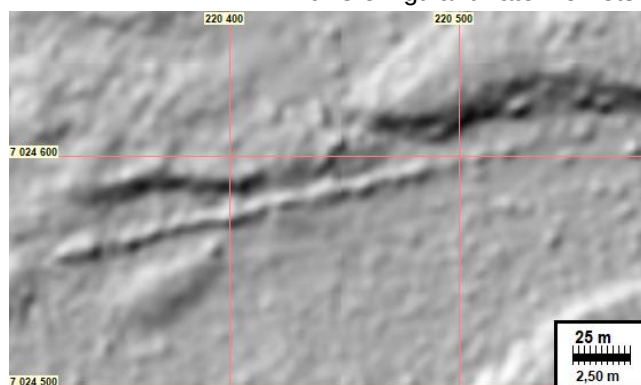
Mur 1 enligt lantmäteriverkets höjdmödel och i terrängen

Mur 2 enligt lantmäteriverkets höjdmödel och i terrängen

Mur 3 enligt lantmäteriverkets höjdmödel och i terrängen

Mur 4 enligt lantmäteriverkets höjdmödel och i terrängen (till vänster på bilden)

Enbart med hjälp av laserskanning upptäcktes över hundra stenmurar på området som omfattar ca 1,5 km x 1,5 km – antalet varierar så klart beroende på vad som anses vara "en" stenmur. Ovan nämnda siffra erhålls då man som en mur betraktar en enhetlig och "oavbruten linje".

En hel del nybyggen är under arbete i byn. Vid så gott som alla gränser för tomter med nybyggda hus eller byggen finns nya stenmurar av samma modell som stenmurarna vid åkerkanterna längre bort där det sedan årtionden börjat växa skog. Lokala invånare som vi träffade berättade att stenmurarna "alltid" har konstruerats utifrån samma modell. Stenmurarna kan inte arkeologiskt värdesättas eller tidsbestämmas på basis av modell, storlek eller "visuell effekt".

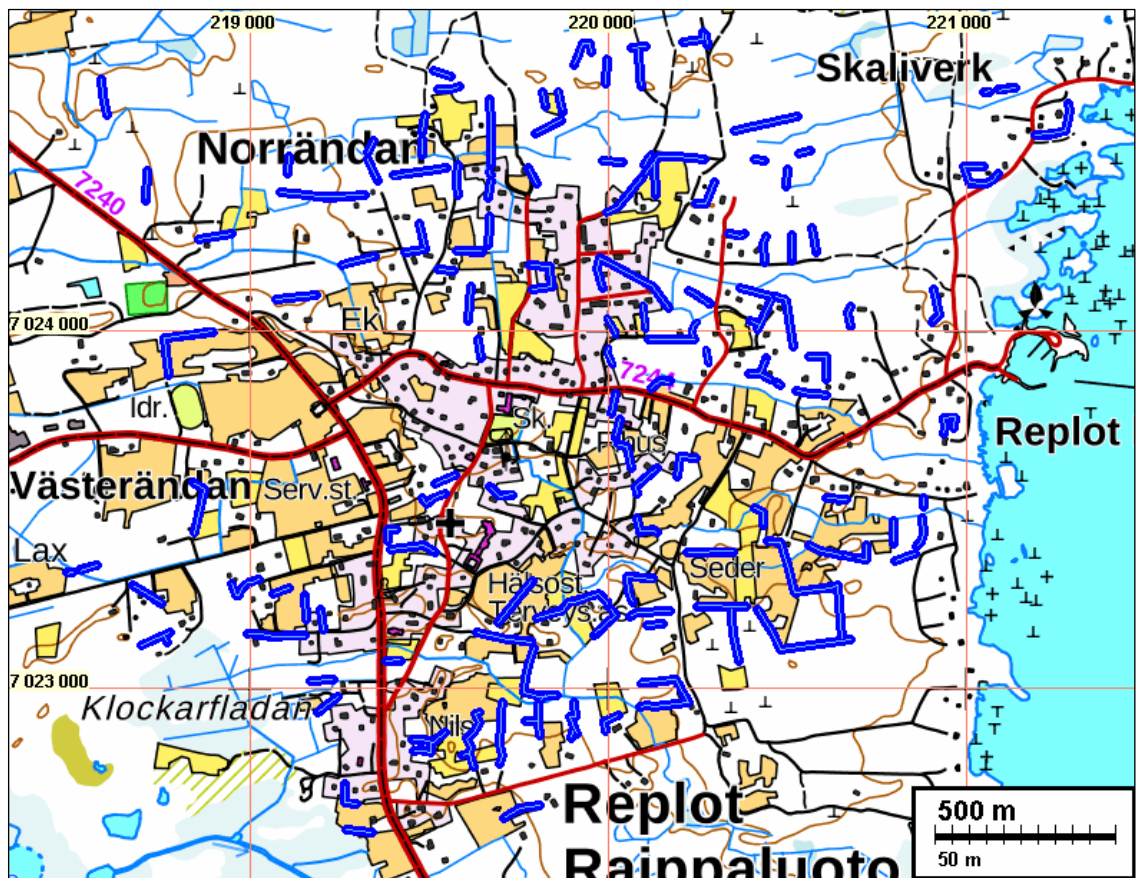
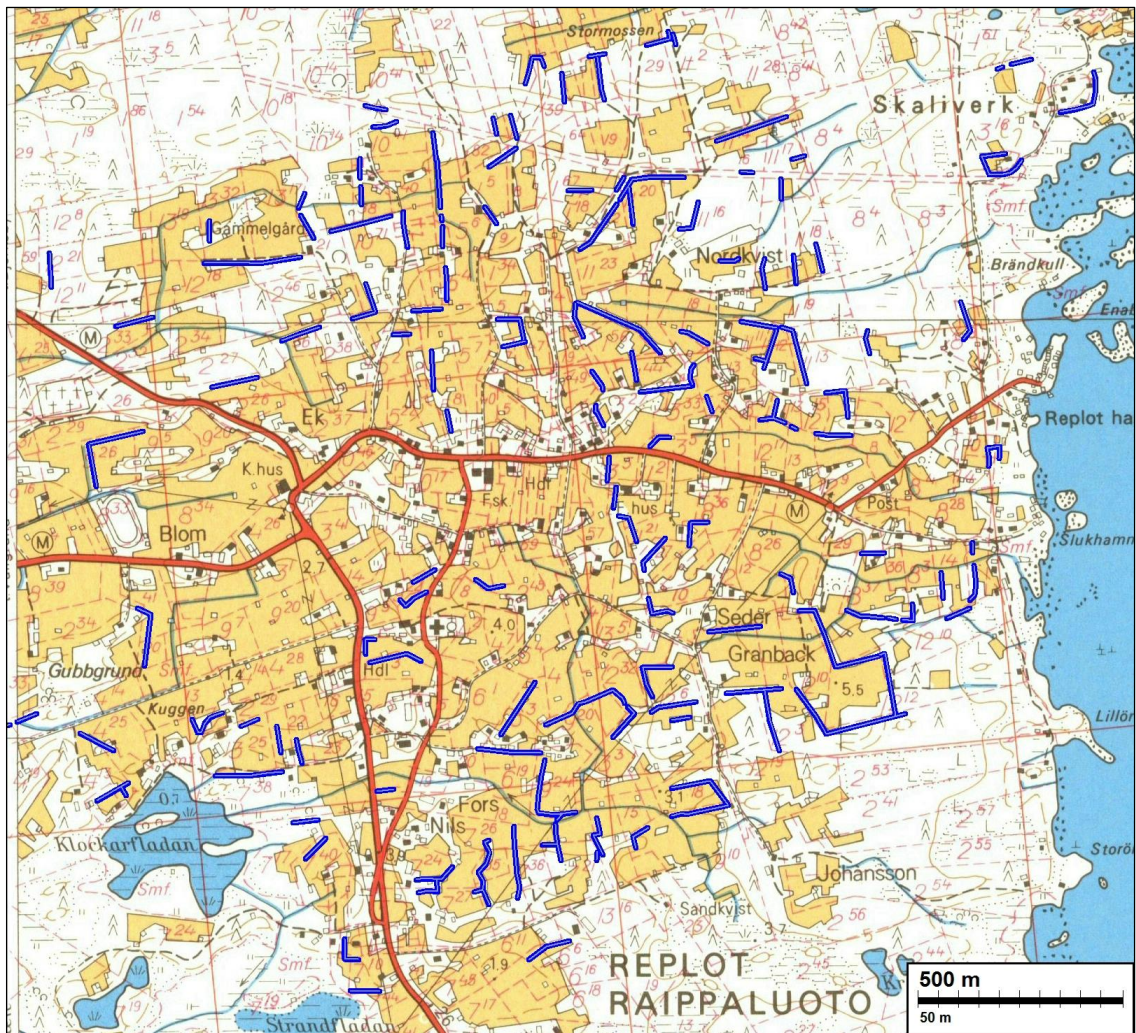
De flesta konstruktioner som tolkades som stenmurar undersöktes inte i terrängen. Man kunde dock konstatera att det fanns exempel på att vissa konstruktioner som tolkats som murar de facto var jordvallar vid diken, och på motsvarande sätt att vissa stenmurar inte upptäckts utifrån laserskanningsmaterialet. De bifogade kartorna över murar är alltså inte fullständiga. Antagligen saknas flera murar och det kan finnas för många på dem – något som tolkats som en mur är kanske inte det. Det gäller alltså att notera att man inte endast utifrån laserskanningsmaterialet kan få heltäckande information om stenmurarna på området. Därför är kartorna över stenmurar i denna rapport riktgivande – de ger eventuellt en bra allmän bild av äkta murar, men de är inte fullständiga.

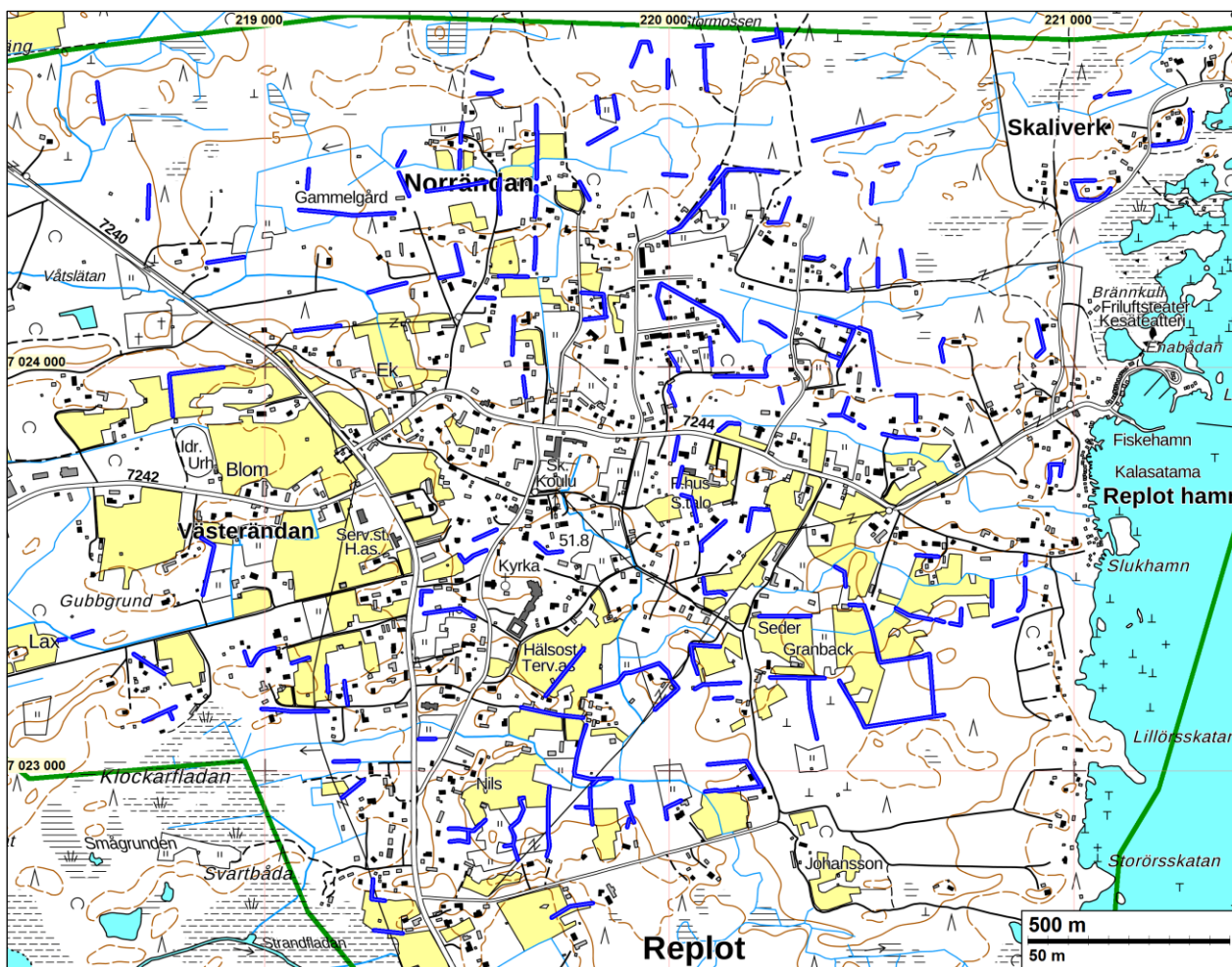
Genom att skriva ut de på olika sätt upptäckta stenmurarna på grundkartan från 1970 kan man konstatera att nästan alla är belägna vid gränserna för de åkrar som ännu odlades på 1970-talet och även vid tomtgränserna. Det finns exakta kartor över åkrarna på området från 1690, 1722, 1758 och 1816. Vi lyckades dock endast placera dessa kartor på den nuvarande kartan och koordinatsystemet på ett så riktgivande och mångtydigt sätt att de observerade stenmurarna inte kan tidsbestämmas utifrån dessa gamla kartor. När man okulärt och mer grovkornigt granskar åkermönstren på kartorna från 1600–1700-talen kan man konstatera att en del av de befintliga murarna har byggts betydligt senare än på 1700-talet. Det är uppenbart att murar har byggts åtminstone sedan 1600-talet, och utifrån observationer på platsen sker det fortfarande. Det är också möjligt att murar har förstörts, stympats, reparerats och utvidgats under årens lopp.

Vi hittade inga metoder för att tidsbestämma eller värdera murarna. Det är på många sätt problematiskt att fastställa murar som arkeologiska objekt. En enskild mur kan inte betraktas som en fornlämning, eftersom det inte finns några garantier för dess "ålder". Nästan alla murar har varit i "användning" ännu på 1970-talet, och en stor del är det fortfarande eller har byggts eller reparerats nyligen. Murarna är med andra ord inte gamla som "lämningar", om man ens kan tolka oskadade murar som "lämningar". Även i övrigt är stenmurar ofta problematiska som arkeologiska objekt, eftersom ett kriterium för fornlämningar är att de innehåller relevant "information som kan insamlas genom arkeologiska metoder" (Niukkanen 2009:14). En del murar (vilka?) kunde betraktas som kulturarvsobjekt – men enligt oss dock inte som arkeologiska objekt.

Stenmurarna på området handlar om traditioner – byggtraditioner – och landskapet. Bägge områdena ligger utanför den arkeologiska kompetensen. Därför kunde skyddandet av stenmurarna snarare betraktas som en helhet och en tradition på andra än arkeologiska grunder.

Nästa sid: Ovan ett utdrag ur grundkartan 1970 och nedan den nuvarande terrängkartan. De lokaliserade stenmurarna har märkts med blått. Kartorna visar hur markanvändningen på området har utvecklats och hur stenmurarna är anknutna till åkrarna.

Stenmurar på en mer detaljerad terrängkarta

Ny stenmur i den nordöstra delen av området och äldre till höger.

Ny eller rengjord och reparerad gammal stenmur i en skog.

Resultat

Inga kända fornlämningar eller andra arkeologiska lämningar som borde skyddas finns på området. Den exakta platsen för den gamla bosättningen på området (på 1600–1700-talet) kunde inte lokaliseras. De flesta husen och tomterna på de gamla kartorna verkar dock finnas på områden som fortfarande används och är bebyggda eller i deras omedelbara närhet eller i övrigt i terräng som i dag är bebyggd. Inga tecken på gammal bosättning observerades i terrängen.

På området finns en hel del stenmurar. Stenmurar byggs fortfarande på området, och en del av dem verkar även i övrigt vara unga. Murarna är belägna vid gränser för åkrar, som fortfarande odlades på 1970-talet, samt även vid tomtgränser. Murarnas storlek och längd varierar. En del av dem kan fortfarande sägas vara i användning, medan andra murar vid gamla åkrar där det i dag växer skog kan anses vara "övergivna" efter 1970-talet. Inga metoder för att tidsbestämma och arkeologiskt värdera stenmurarna hittades. De kan inte klassificeras som fornlämningar, eftersom de kan härstamma från 1600- till 2000-talet. En del murar kunde betraktas som övriga kulturarvsobjekt – men enligt oss inte som arkeologiska objekt (arkeologiska undersökningar av dem kommer sannolikt inte att ge konkret och relevant information).

Vi anser att stenmurarna inte kan betraktas eller skyddas som arkeologiska objekt. Frågan om skyddandet av murarna kan inte avgöras utifrån arkeologisk kompetens. De kunde skyddas på andra grunder, men inte som enskilda murkonstruktioner som inte har kunnat tidsbestämmas eller värderas, och som en del av landskapet som utvecklats under de senaste 400 åren. Helheten – stenmurstraditionen – kan tidsbestämmas till (1500–)1600–2000-talet, och den fortsätter att leva.

8.9.2020

Timo Jussila

Källor

Ekholm (afmätte 1758 och storskiftesförrättningen 1774): Geometrisk Charta öfwer Replot By uti Mustasari sokn, Korsholms Södra Fögderie och Österbottens Höfdingedöme. Korsholms Skärgård. Replot kyrkbys historia.

<http://www.korsholmsskargard.fi/index.php?tocID=139&sprak=swe>

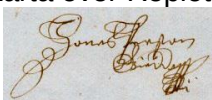
Laserskanningsmaterial 7.6.2020: P3412D2.laz, A2 P3412D1.laz, B1 P3412D4.laz, B2 P3412D3.laz (Lantmäteriverket).

Lundstedt 1816 (1757): Karta öfver Replots bys Åker, Äng och Nya Uppodling samt en del Skog och Utmark uti Moustasaari socken och Wasa Län. (gamla åkrar och ängar kopierade från Ekholms karta 1758)

Niukkanen Marianna 2009: Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset. Tunnistaminen ja suo-
jelu. Museovirasto.

Sockenkarta, Replot 1844. Lantmäteriverket.

Geometrisk karta över Replot by 1690. Antagligen ritad av Jonas Streng, signatur:

Finlands ekonomiska karta 1913. Blad VIII:2, Replot.

Anonym 1722: Geographisk Carta öfver Replot bys Giardegård

Gamla kartor

Ovan ett utdrag ur kartan 1690 och nedan ur kartan 1722

Utdrag ur storskifteskartan som mättes 1758 och förrättades 1774, byns västra del (ovan) och östra del.

Utdrag ur kartan 1816

Utdrag ur sockenkartan 1844 (med senare teckningar på den) och översiktskartan 1913